

Két út a chiliazmusból: Lukács György és Fülep Lajos

1915 decemberétől Lukács György és barátja, Balázs Béla körül kialakult egy társaság, amely vasárnaponként Balázsék Naphegy utcai lakásán gyűlt össze. Ezt a kört az utókor Vasárnapi Körnek, Vasárnap Társaságnak nevezte el. A társaság főként vallási, esztétikai, filozófiai kérdéseket vitatott meg, politikai nézeteit tekintve „liberális, tántoríthatatlanul baloldali egyesülés”¹ volt, világnézetileg pedig az akkor uralkodó mechanikus pozitívizmus és materializmus ellen lépett fel. A kör „házi szentjei” Dosztojevszkij, Kierkegaard, a középkori német misztikusok, főként Meister Eckhart és Ady Endre voltak. A vasárnaposok központi alakja Lukács volt, de a többi tag is rendkívül magas színvonalat képviselt. Lukácson és Balázs Bélán kívül törzstag volt Mannheim Károly, Hauser Arnold, Fogarasi Béla, Antal Frigyes, Tolnay Károly (Charles de Tolnay néven lett világhírű művészettörténész), Lesznai Anna, Radványi László (Johann Lorenz Schmidt néven lett ismert közgazdász a Német Szocialista Köztársaságban), Ritoók Emma.

Lukács mellett a kör másik vezéregyénisége Fülep Lajos volt. Őt Magyarország határain kívül csak kevesen ismerik, pedig kortársai bámulták enciklopédikus tudásáért. Egy személyben volt művészetfilozófus, művészettörténész, néprajztudós, irodalomkritikus, diplomata és református lelkész. Sokat írtak a Vasárnapi Körről, sokan igyekeztek a „vasárnap-jelenséget” megmagyarázni. Előadásomban, szükségszerűen vázlatosan, egy eddig elhanyagolt szempontból közelíték a problémához: Lukács és Fülep életútját hasonlítom össze, a társaságban uralkodott chiliasztikus életérzésből kiindulva vizsgálom a kérdést.

Történelmi helyzet, chiliasztikus világézés

Az I. világháború szenvedései és az Európa-szerte lejátszódó földrengésszerű társadalmi, politikai változások világszerte éreztették hatásukat. Az emberek

BABUS ANTAL (1960) irodalomtörténész, könyvtáros. Debrecenben végzett magyar–oroszc szakon, ugyanott szerzett PhD-fokozatot. Az MTA Kézirattárának osztályvezetője.

1 Hauser Arnold: *Találkozásaim Lukács Györggyel*. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó, 29.

igazságosabb, békésebb, boldogabb társadalomban kívántak élni, keresték a megváltó vallást, ideológiát. Ebben a csodaváró helyzetben játszódtott le a világpolitika legradikálisabb változása: 1917-ben Oroszországban győzött a nagy októberi szocialista forradalom, megalakult a világtörténelem első szocialista állama. A baloldali gondolkodású emberek világszerte az emberiség történelme legnagyobb fordulópontjának tekintették a bolsevikok győzelmét, lázasan várták a világforradalom kitörését. A bolsevik forradalom azonban nemcsak politikai reményeket ébresztett, hanem vallásos érzelmeket is gerjesztett, és mint oly sokszor a történelem során, a politikai csodavárás chiliasztikus világérzéssel járt együtt.

Mi a chiliazmus?

A görög *kilia eté* 'ezer esztendő' kifejezésből származó eretnek vallási tan, amely szerint az idők végezetével, második eljövetelekor (parúzia) Jézus Krisztus ezer évig tartó békebirodalmat fog a földön alapítani a szentjeivel, és csak azután következik majd be az örökkévalóság a mennyben. A tanítás alapja az Újszövetség egyik könyvének, a *Jelenések könyvének* néhány sora (20, 1–4).

A chiliasztikus eszmék, a chiliasztikus szocialista mozgalmak az ókortól kezdve végigkísérik az emberiség történetét.² Chiliasztikus tanok már Szt. Ágoston előtt is jelentkeztek, a középkorban is számos követője volt (Joachim da Fiore, Dolcino stb.), a reformáció idején a morva testvérek, a mennoniták, az anabaptisták, újabban az adventisták, a mormonok és a Jehova tanúi között kapott lábra. Mellesleg Lessing, Hegel, Kant és a német romantikusok is foglalkoztak vele. Az 1917-es nagy októberi szocialista forradalomra világszerte sokan úgy tekintettek, mint Krisztus ezeréves, igazságos birodalmának földi eljövetelére. A chiliasztikus életérzés a magát racionálisnak mondó, tudományos alapokon álló 20. században sem csak a kevésbé iskolázott néprétegeket kerítette hatalmába, hanem a legmagasabban képzett értelmiséget is. Állításomat számtalan példával igazolhatnám, de most csak egy nagy világnyelven elérhető műre van hely és idő utalni. Alekszandr Blok, az ízig-vérig polgári orosz költő 1917-ben *Tizenketten* (Двенадцать) címen írt elbeszélő költeményt. A vöröskatonák tizenketten vannak, mint Krisztus apostolai, és Krisztus sejtelmes alakja mutatja nekik az utat.

Magyarország sem volt kivétel, Magyarországon is hasonló társadalmi és társadalompszichológia folyamatok játszódtak le. 1918 októberében az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, Magyarország visszanyerte függetlenségét, a királyság intézményét elsöpörte az 1918-as polgári demokratikus forradalom. 1918. október 31-én kikiáltották a népköztársaságot. A baloldali politikai erők azonban nem elégedtek meg a polgári demokratikus forradalom győzelmével,

2 A kérdés legjobb összefoglalása: Igor Safarevics: *A szocializmus mint világtörténelmi jelenség*. Budapest, 2002, Kairosz Kiadó.

hanem tovább radikalizálódtak, magukhoz ragadták a hatalmat, és 1919. március 21-én másodikként a világon kikiáltották a Tanácsköztársaságot.

Az országon chiliasztikus, messianisztikus hangulat lett úrrá, a tömegeket magával ragadta az emberiség egyesülésének utópikus eszménye, a kizsákmányolástól mentes, igazságos, szabadságon, egyenlőségen és testvériségen alapuló társadalom felépítésének káprázata. Nemcsak a baloldali tömegek és értelmiségiek, hanem az egyházak, főként a református egyház is utópisztikus ábrándokat kergetett. A debreceni tudományegyetem református teológiai karának 1919. március 26-i határozata a bolsevizmust, „mint a Názáreti által hirdetett és az emberiség által várt istenországát” köszöntötte, s fölajánlotta annak megvalósításához támogatását.³ Lelkészek nagy számban léptek be a kommunista pártba.⁴

Chiliazmus a Vasárnapi Körben

Több tag egybehangzó emléke szerint a Vasárnapi Kört is chiliasztikus, messianisztikus világlátás kerítette hatalmába, gyakran feszegettek a chiliazmussal kapcsolatos kérdéseket. Lesznai Anna egy konkrét esetet is felidézett. 1918-ban, amikor a forradalom tisztító, megváltó erejéről folyt a vita, Lukácsnak szegezte a kérdést: „Jó, mondtam, az emberek üdvözülni fognak, ha ti megváltjátok a világot, de mi lesz a többi kreatúrával? Mi lesz a növényekkel, az állatokkal? Tudod, hogy én nem akarok nélkülük üdvözülni.” Mire Lukács azt válaszolta: „Még a kövek is üdvözülni fognak.”⁵ Költői, gyönyörű, fanatizmustól izzó vagy inkább fantaszta válasz, de hozzá kell tenni, hogy a vasárnapi körösök a megváltást nem úgy értették, mint a vallási szekták. Radványi László szerint „...amikor ők »megváltásról«, vagy »üdvözülésről« beszéltek, akkor annak metaforikus értelmet tulajdonítottak, a korukban megérett társadalmi változásokra gondoltak. Lukács György gyakran hangsúlyozta, hogy „csak, aki »megváltotta« önmagát, képes megformálni a maga életét”.⁶ Később Lukács az ilyen típusú vallásosságot „valóságos ateizmusnak” nevezte.

Párhuzamos fejlődés: Fülep és Lukács útja 1918-ig

Fülep 1907-ben állami ösztöndíjjal érkezett Firenzébe, ahol az addig az anarchizmussal is kacérkodó fiatalember megtért. Érdeklődése középpontjába a közép-

3 Balanyi György: Egyház és vallás. In *A bolsevizmus Magyarországon*. (Szerk. Gratz Gusztáv) Budapest, 1921, Franklin-Társulat, 615.

4 Tarján G. Gábor: A sokat támadott Baltazár Dezső református püspök. *Valóság*, 1998/12, 33.

5 Beszélgetés Lesznai Annával. In *Irodalmi Múzeum I. Emlékezések*. (Gyűjtötte és összeállította a Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs csoportja) Budapest, 1967, 13.

6 Gábor Éva: A chiliazmus mint a „megváltás” szindrómája: Radványi László tanulmánya a chiliazmusról. *Világosság*, 1986/1, 18.

kori katolikus szentek és misztikusok kerültek, Assisi Szent Ferenc, Sziénai Szent Katalin, a Deutsche Theologie, Meister Eckhart. Fülep és Lukács Firenzében találkoztak először, 1911-ben Hevesi Sándor színházrendező, író társaságában együtt szerkesztették a mindössze két számot megérett *A Szellem* című folyóiratot. A lap beköszöntő programjában az olvasható, hogy lelki olvasmányokat kívánnak adni az embereknek. Fülepnek is, Lukácsnak is rendkívül fontos fiatalkori írásai jelentek meg a lapban. Füleptől *Az emlékezés a művészi alkotásban*, Lukácstól *A tragédia metafizikája, a Lelki szegénységről*.

Fülep 1914-ben hazatért Magyarországra, majd 1916-ban beiratkozott a Református Teológiai Akadémiára. Tette ezt abban a hitben, hogy ami kétezer évvel ezelőtt sikerült, az most is sikerülhet, új erőre kaphat az evangéliumi kereszténység. Ennek a keresztény újjáéledésnek kívánt a kovásza lenni, ezért szerzett református lelkészi diplomát. Vallotta, hogy a kereszténységről nem beszélni kell, nem olvasni kell, hanem az emberek közé kell menni és evangelizálni kell. Amikor 1917-ben Fülep bekapcsolódott a Vasárnapi Körbe, már teológus hallgató volt, készült a küldetésre, készült a nép közé.

1907-ben Lukács életében is vallásos esemény játszódott le, kikeresztelkedett a zsidó vallásból és áttért az evangélikus hitre. Füleppel ellentétben azonban Lukács nem lelki kényszerből, vallásos meggyőződésből keresztelkedett ki, részéről ez formális, taktikai lépés volt, a világi érvényesüléshez volt rá szüksége. Ekkoriban, valószínűleg részben Fülep hatására is, Lukács is vonzódott a miszticizmushoz. Sőt, Fülep hatására rövid időre Lukácsot is megbabonázta a ferences szegénység. Szent Ferenc „abszolút igazsága Lukácsra és néhány barátjára tartós hatással volt”.⁷

1917-ben Lukács „esztétikai korszaka” lezárult, az etika iránt kezdett el érdeklődni. A vasárnaposok szabadegyetemén, az 1917-ben indított Szellemi Tudományok Szabad Iskolájában is etikáról adott elő. 1918 őszéig a politikától függetlenül, elméleti kérdésként vizsgálta az „üdvözülés” útjait, s ezen utak között nem volt ott a kommunizmus, jóllehet a *Kommunista Kiáltvány* már gimnazista éveiben nagy hatással volt rá. A kommunizmus vonatkozásában Lukács gondolkodásában 1918 októberében következett be változás.

Az utak szétválnak: szeretet vagy terror? Lukács érzelmi válságától pálfordulásáig

Saját korát, az I. világháború éveit Lukács egy Fichtétől átvett kifejezéssel a *Zeit-alter der vollendeten Sündhaftigkeit*-nak, a tökéletes bűnösség korának tartotta. Nemcsak az osztrák–magyar monarchiabeli állapotokat bírálta, kételkedett a polgári demokráciákban is, az akkoriban sokak által ideálisnak tekintett angol

⁷ Idézi Daniel Bell: A bűn által a megváltáshoz. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1996/4–5–6, 560.

parlamentarizmust sem fogadta el.⁸ (Ennek ellenére aktuálpolitikai megfontolásokból 1918. november 10-én cikket írt a *Világ*ba, amelyben a köztársaságra leselkedő veszélyekre hívta fel a figyelmet.⁹) Az 1917-es októberi forradalom felszabadító erővel hatott rá, úgy érezte, az lehet a kiút a tökéletes bűnösség korából. Elkezdte foglalkoztatni a kommunizmus, a bolsevizmus problémaköre. 1918-ban a szovjet bolsevikok hazaküldték Oroszországból a bolsevik magyar hadifoglyokat, hogy Magyarországon kommunista forradalmat robbantsanak ki, és álljanak a hamarosan kitörő világforradalom magyarországi csapata élére. A hazatért bolsevikok között voltak, akik Lukács baráti körébe tartoztak, ők még inkább a bolsevizmus felé irányították a figyelmét. Lukács vívódását tükrözi az 1918 decemberében megjelent, de valószínűleg októberben, a polgári forradalom idején írott, *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című cikke, amelyben a bolsevizmus létjogosultságának elméleti alapjait elemezte. Az etika állt érdeklődése középpontjában, a bolsevizmust is etikai szemszögből vette górcső alá, mert mint írta, a „döntés úgyis – mint minden lényeges kérdésben – erkölcsi természetű, amelynek immanens tisztázása, éppen a tiszta cselekvés szempontjából, elsőrendűen aktuális feladat.”¹⁰ A probléma lényegét rendkívül világosan fogalmazta meg: „...a bolsevizmus azon a metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a *Bűn és bűnhődés*-ben: az igazsághoz keresztülhazudni magunkat...”¹¹ A kérdés az, hogy „lehet-e a jót rossz eszközökkel, a szabadságot az elnyomatás útján elérni; létrejöhet-e egy új világrend, ha létrehozásának eszközei csak technikailag különböznek a régi rend joggal utált és megvetett eszközeitől?”¹² Még fülébe csengtek a Vasárnapi Kör egyik „házi szentjének”, Meister Eckhartnak a sorai a jó cél érdekében elkövetett rosszról, amelyeket a *Dosztojevszkij-jegyzetekben* idézett is: „Ha egyetlen csúf bűnnel mégannyi lelket megválthatnánk is a pokoltól, hogy meg se tudnók számolni: nem szabad megváltani őket” (Eckehart I. 29).¹³

Cikke végén Lukács levonja a következtetést: „megoldhatatlan kérdés [...] a bolsevizmus erkölcsi problémája”.¹⁴ Lukácsban ekkor még erősen élt misztikus,

8 Lukács György: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*. Budapest, 1989, Magvető Könyvkiadó, 130, 124.

9 Lukács György: A köztársasági propaganda. *Világ*, 1918. november 10. In József Farkas: *Álmok és tények*. Budapest, 2001, Argumentum Kiadó, 75–77.

10 Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. In L. Gy.: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1971, Magvető Kiadó, 11.

11 Uo., 17.

12 Uo., 16.

13 Lukács György etikai töredékei 1914–1919-ből. A *Dosztojevszkij-könyv jegyzeteiből*. In A *Vasárnapi Kör*. Budapest, 1980, Gondolat Kiadó, 119. Ugyanez más fordításban: Lukács György: *A regény elmélete. Dosztojevszkij-jegyzetek*. Budapest, 2009, Gond-Cura Alapítvány, 236.

14 Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. In L. Gy.: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1971, Magvető Kiadó, 17.

„megváltó vallásfilozófiai”¹⁵ korszakának értékrendje, amely szóhasználatában is tetten érhető, megváltásról beszélt: „Mert ez az akarat teszi a proletariátust az emberiség szociális megváltásának hordozójává, teszi a világtörténet mesianikus osztályává.”¹⁶

Kéthavi vívódás után Lukács túltette magát erkölcsi aggályain, elméleti szinten is megoldást talált a problémájára, és 1918 decemberének közepén belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába.

1919 áprilisában újabb *A kommunizmus erkölcsi alapja* című cikkben boncolgatja ugyanezt a problémát. Ekkor már párttag volt, a proletárdiktatúrát is kiáltották, de a szóhasználata még „vasárnapos” volt. A bolsevizmus céljai nála lényegében azonosak a keresztény eszkatológikus célokkal: „Csak akkor volt értelme az osztálykülönbségek gyökeres kiirtásának, ha vele minden kiveszett az emberek egymás közötti életéből, ami őket egymástól elválasztotta: minden harag és minden gyűlölet, minden irigység és minden gőg. Egyszóval: ha az osztály nélküli társadalom a kölcsönös szeretet és megértés társadalma lesz. Egy ilyen társadalomnak azonban a társadalmi és gazdasági élet átalakulásai csak alapjait rakhatják le, csak lehetőségeit teremthetik meg, hogy igazán megvalósuljon, ahhoz maguknak az embereknek is át kell alakulniok.”¹⁷ És ezt nem csak egyszer mondja ki: „...maga a gazdaság, a társadalom átalakulása egymaga nem képes ezt az új társadalmat megteremteni. Pusztán lehetőség marad, ha az emberek nincsenek felkészülve. Ha az osztály nélküli társadalom nem lesz egyszersmind a szeretet társadalma.”¹⁸ Későbbi marxista cikkeivel ellentétben ekkor még nemcsak a társadalom anyagi, gazdasági alapjainak fontosságát hangsúlyozza, hanem ez erkölcsit is: „meglesz egy új társadalomnak a gazdasága mellett erkölcsi létalapja is: minden ember kölcsönös szeretete és szolidaritása”¹⁹

Ez még a „vallásos ateista” Lukács, aki azt vallotta, hogy „csak, aki »megváltotta« önmagát, képes megformálni a maga életét”.²⁰ A kommunizmus erkölcsi kérdésként kezelése jelzi a folytonosságot Lukács kommunizmus előtti alkotói korszakával, aminek az etika állt a középpontjában. Az sem véletlen, hogy a Tanácsköztársaság alatt a kommunista filozófusokat, ideológusokat egységesen „etikusoknak” hívták,²¹ és nem filozófusoknak, ideológusoknak.

15 Ritoók Emma: *Évek és emberek*. Budapest, 2022, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Történelmi Társulat, Nemzetközi Magyarisztantudományi Társaság, 70.

16 Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. In L. Gy.: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1971, Magvető Kiadó, 14.

17 *Uo.*, 20.

18 *Uo.*, 20.

19 *Uo.*, 21.

20 Gábor Éva: A chiliazmus mint a „megváltás” szindrómája: Radványi László tanulmánya a chiliazmról. *Világosság*, 1986/1, 18.

21 Gángó Gábor: Lukács György a Tanácsköztársaságban. In „...minden édenek neve vad poklokat bűvöl...” *A Magyar Tanácsköztársaság*. Budapest, 2020, Országgház Könyvkiadó, 76.

Lukács egyenesen azt állította, hogy az etika iránti érdeklődés vezette el a forradalomhoz.²²

Lukács azonban fokozatosan és hamarosan legyőzte magában a vasárnapios értékeket, és elfogadta a diktatúrát, az erőszakot. Vívódására így emlékezett vissza: „Furcsa dolog, de ilyesmi a valóságban megtörténik, hogy noha teljesen tisztában voltam a történelemben az erőszak pozitív szerepével, és a jakobinusok ellen soha semmi kifogásom nem volt, de amikor itt merült fel az erőszak kérdése és az, hogy én az erőszakot a magam cselekedeteivel mozdítsam elő, kiderült, hogy a teória az ember fejében nem vág pontosan egybe a praxissal, és le kellett játszódnia egy bizonyos folyamatnak novemberben, hogy én december közepén csatlakozhassak a kommunista párthoz.”²³ Döntése elvi, ideológiai háttérét *Taktika és etika* című, 1919 májusában megjelent brosúrájában fejtette ki, amelyben idézte a neki oly kedves gondolatot, Friedrich Hebbel *Judit*-jának szavait: „És, hogy ha Isten közém és a nekem rendelt tett közé a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?”²⁴ Az „etikus” Lukács szerint ez annak a problémának a felvetése, hogy „lehet anetikusan és mégis helyesen cselekedni”.²⁵

A proletárdiktatúra szolgálatában

Döntése után Lukács fanatikus hittel és elszántsággal látott munkához. A proletárdiktatúra kikiáltása után egyre-másra írta cikkeit, amelyekben hitet tett az erőszak, a diktatúra mellett. A KMP legradikálisabb, szélsőbaloldali szárnyához tartozott, egyebek között az erőszak problémájáról adott elő.²⁶ Előbb a Forradalmi Kormányzótanács közoktatásügyi népbiztos-helyettese, majd népbiztosa volt, amikor pedig májusban–júniusban a tanácsi Magyarországot megtámadták a román csapatok, a Vörös Hadsereg politikai komisszáriaként a frontra ment. Azt a feladatot kapta, hogy próbálja meg rendbe szedni az 5. hadosztályt, amely megfutamodott a románok elől. Lukács energikusan munkához látott, 1919. május elején Poroszlónál, a Tisza partján felsorakoztatta a hadosztályt, rendkívüli hadbíróságot hívott össze, és minden tízedik katonát, összesen 8 főt agyonlövetett.²⁷ Tettével bizonyította, hogy ő immár nem íróasztal-filozófus,

22 Lukács György: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*. Budapest, 1989, Magvető Könyvkiadó, 141.

23 *Uo.*, 143.

24 *Uo.*, 141–142.

25 *Uo.*, 141.

26 Lukács György: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*. Budapest, 1989, Magvető Könyvkiadó, 145.

27 Lukács György irodalompolitikai és katonai tevékenységéről. In *Visszaemlékezések 1919-ről*. Budapest, 1989, Gondolat Könyvkiadó, 144–146. Lásd még: Lukács György: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*. Budapest, 1989, Magvető Könyvkiadó, 165.

hogy a teória és a praxis immár nem válik ketté a munkásságában. Tettét soha nem bánta meg, élete végén többször is érzelmek nélkül, tárgyilagosan beszélt róla.

1919. augusztus 1-jén a Tanácsköztársaság megbukott, Lukács Bécsbe, majd Németországba emigrált, pár évig még a világforradalom messianisztikus lázában égett, de forradalmi tüze kialudt, és 1933-tól már a Szovjetunióban, „egy országban építette a szocializmust”. 1945-ben tért vissza Magyarországra.

Fülep Lajos a forradalmakban

Fülep Lajos 1918. május 17-én végzett a Református Teológián és türelmetlenül várta, hogy megkezdhesse evangelizációs munkáját a nép között, de azért, mint az ember minden sorsfordító döntése előtt, benne is volt némi bizonytalanság. Helyesen dönt, amikor hátat fordít a világi, tudományos karriernek? Kétségeit egy csodaszámba menő találkozás oszlatta el, amikor az isten háta mögött, egy esti vidéki sétáján találkozott a magyar Platon Karatajéval.²⁸ A találkozásban az isteni gondviselést látta, most már biztos volt benne, hogy jól döntött. A történelem azonban közbeszólt, az 1918-as polgári forradalom eseményei más irányba sodorták Fülepet. A forradalmat lelkesen üdvözölte, és a polgári kormány diplomatájaként előbb Fiumében rendezte az ott rekedt magyar tisztviselők ügyét, majd tovább utazott Olaszországba, hogy kiváló olasz kapcsolatai révén előnyösebb tárgyalási pozícióba próbálja Magyarországot juttatni az I. világháborút lezáró béketárgyalásokon. Míg Olaszországban tartózkodott, érkezett meg a hír, hogy kinevezték a Budapesti Tudományegyetem olasz tanszékére egyetemei tanárnak. Mivel az egyetem autonómiáját tiszteletben tartotta, ragaszkodott hozzá, hogy a kinevezését csak akkor fogadja el, ha a kar hívja meg. Erre azonban nem került sor, mert 1919. március 21-én kikiáltották a Tanácsköztársaságot, ami új helyzetet teremtett. Lukács György közoktatási népbiztos előbb megbízott tanárnak, majd rendes tanárnak nevezte ki Fülepet az egyetem olasz tanszékére. Püspöke jóváhagyásával májusban kezdte meg előadásait. Az ateista, vörös diktatúra közepette Assisi Szent Ferencről adott elő. Hamisítatlan vasárnapos, vallásos tematika!

A Kataszteri Bizottságba is Lukács nevezte ki Fülepet. A Kataszteri Bizottságnak sok tagja volt, az irodalom intézményrendszerét kellett volna átalakítania, de a Tanácsköztársaság bukása miatt érdemi munkára nem futotta az idejéből. Lukács meg akarta szüntetni az irodalmi művek árucikk-jellegét, ezért az írókat kataszterbe osztotta és fizetést adott nekik. Fülep tevékenységének részleteit nem ismerjük, de a Tanácsköztársaság bukása után senki nem támadta, ami arról tanúskodik, hogy senkinek sem ártott. Ezzel be is fejeződött 1918–1919-es működése. Egy dolgot azonban kétségtelenül a proletárdiktatúrának

28 Lev Tolsztoj *Háború és béke* című regényének egyik szereplője.

köszönhet Fülep: a lex-Fülepet. Kapcsolatai révén elérte, hogy a Forradalmi Kormányzótanács kibocsájtotta XCIX. rendeletét „a házasságoknak közös meg-egyezőssel való megszüntetéséről”, és sikerült elválnia első feleségétől, Erdős Renée-től, az ismert írónőtől.

A Kommün bukása után Fülep újra diplomáciai küldetésbe ment Olaszországba, és csak 1920 őszén kezdhetette meg evangelizációs munkáját, amit már minden idegszálával várt. Isten háta mögötti falvakban hirdette az igét, mert hitte, hogy ami kétezer éve megtörtént, az újra megtörténhet, az evangélium újra életre kelhet. Soha nem vallotta be, de világmegváltó, chiliasztikus álmai-ban csalódott, a „kereszténység világforradalma” ugyanúgy nem következett be, mint a kommunizmusé. 1945-ben, amikor Magyarország a Szovjetunió ér-dekszférájába került, Pestre hívták egyetemi tanárnak, elhagyta a református lelkészi pályát. Professzori kinevezést kapott, de az új rendszer inkább csak megtúrte.

1918–1919-ben Lukács is, Fülep is a megújulás útjait keresték. Fülep a múlthoz fordult, a kereszténység felélesztésével akart metafizikai alapot teremteni, Lukács pedig egy szintén régi, de újnak hitt eszmére, a kommunizmusra talált rá. Ha-sonló célhoz akartak eljutni, a szeretet társadalmához, de az eszközeik eltérőek voltak. Céljaik megvalósítása érdekében mindketten szervezethez is kapcsolód-tak: Fülep a keresztyén református egyházhoz, Lukács a kommunista párthoz. 1919-ben mindketten a praxist választották a könyvek helyett, de Fülep közvet-lenebbül és hosszabb ideig: ő az emberek közé ment, kis falvakba. Lukács pár hónapig a proletárdiktatúrában vállalt gyakorlati feladatokat, de utána egész életében elmélettel, filozófiával foglalkozott, főként a kommunista mozgalom elméleti kérdéseit kutatta.

Lukács és Fülep: két út, két lehetőség, két hit. Ki döntött helyesen? A kérdésre mindenkinek magának kell válaszolnia, mert „[h]it kérdése [...], mint minden erkölcsi kérdés, a két álláspont között való választás”.²⁹

29 Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. In L. Gy.: *Történelem és osztálytudat*. Budapest, 1971, Magvető Könyvkiadó, 17.